

Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

ISSN: 1302-3543

Ekim/October 2022, 25 (50): 75-105

Tunus Millî Kütüphanesi'nde Bulunan Bazı Tasavvufî El Yazmaları

Some Sufî Manuscripts Found in Tunisia National Library

Yüksel Göztepe

Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
ygoztepe@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5701-0267

Fatih Çınar

Dr., Vaiz, Sivas Müftülüğü,
cinar.fatih.58@hotmail.com
ORCID: 0000-001-8192-1714

Makale Bilgisi/Article Information**Makale Türü/Article Types:** Araştırma/Research Article**Geliş Tarihi/Received:** 28 Mayıs/May 2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 23 Ağustos/August 2022**Yayın Tarihi/Published:** 01 Ekim/October 2022**Yayın Sezonu/Pub Date Season:** Ekim/October**Cilt/Volume:** 25**Sayı/Issue:** 50**Sayfa/Pages:** 75-105

Atıf/Cite as: Göztepe, Yüksel-Çınar, Fatih. "Tunus Millî Kütüphanesi'nde Bulunan Bazı Tasavvufî El Yazmaları [Some Sufî Manuscripts Found in Tunisia National Library]". Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi-Tasavvuf Scientific and Academic Research Journal 25/50 (Ekim 2022): 75-105.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Yayıncı/Published by: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi/İstanbul Sabahattin Zaim University.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Yüksel Göztepe-Fatih Çınar).

Öz

Tunus, birinci asrın ortalarında İslam ile tanışmış bir ülkedir. İslam kültür ve medeniyetinin kadim izlerini barındıran Tunus, diğer İslâmî disiplinlerle birlikte tasavvufî düşüncenin de erken dönemden itibaren tesirli olduğu ve tasavvufî düşünce yapısıyla Bağdat, Basra, Şam ve Horasan gibi tasavvufî ekollerle etkileşimi olmuş bir bölgedir. Tunus'un bu birikiminin en belirgin yansımasını Tunus Milli Kütüphanesi'nde bulunan tasavvufî içerikli yazma eserlerin çeşitliliğinde net bir şekilde gözlemek mümkündür. Tunus Milli Kütüphanesi'nde yapılan taramada tasavvufî sahanın dikkat çekici eserleri olarak göze çarpan kırk iki çalışmanın konu edildiği bu makale ile Tunus'un tasavvufî düşüncesine yön veren bazı eserlere dikkat çekmek ve bu konuda araştırma yapmak isteyenlere yön göstermek hedeflenmiştir. Kuzey Afrika'nın tarihi, siyasi ve ilmi seyri içerisinde önemli bir konuma sahip olan Tunus'taki Milli Kütüphane'de yer alan bazı tasavvufî içerikli eserlerin tanıtımının yapıldığı makalede, öncelikle müellifin adı, ardından eserin adı, varak sayısını zikretmek şeklinde bir usul takip edilmiştir. Ayrıca dipnotlarda her bir eserin Türkiye Yazma Eser Kütüphaneleri'nde nüshalarının olup olmadığına dair anekdot da paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Yazma Eser, Tunus, Milli Kütüphane, Tanıtım

Some Sufi Manuscripts Found in Tunisia National Library

Abstract

Tunisia is a country that met with Islam in the middle of the first century. Tunisia, which contains the ancient traces of Islamic culture and civilization, is a region where Sufi thought has been influential since the early period along with other Islamic disciplines and has interacted with Sufi schools such as Baghdad, Basra, Damascus and Khorasan with its mystical mentality. With this article, which focuses on forty-two works that stand out as the remarkable works of the Sufi field in the scan made in the Tunisian National Library, it is aimed to draw attention to some works that shape the mystical thought of Tunisia and to guide those who want to do research on this subject. In the article, some of the sufi works, which hold an important position in the historical, political and scientific course of North Africa, in the National Library in Tunisia are introduced. The method followed in the study is citing the name of the author, then the work followed by the number of foils. In addition, an anecdote about whether there are copies of each work in the Turkish Manuscript Libraries is also shared in the footnotes.

Keywords: Sufism, Manuscript, Tunisia, National Library, Promotion

بعض المخطوطات الصوفية التي موجودة في المكتبة الوطنية التونسية

المخلص

تونس بلد تعرف على الإسلام في منتصف القرن الأول. و هي التي تحتوي على الآثار القديمة للثقافة والحضارة الإسلامية، هي منطقة كانت للفكر الصوفي فيها تأثير منذ الفترة المبكرة إلى جانب التخصصات الإسلامية الأخرى وتفاعلت بعقليتها الصوفية مع المدارس الصوفية الموجودة في المدن الإسلامية مثل بغداد والبصرة ودمشق وخراسان. هذه المقالة تركزت على اثنين وأربعين عملاً تبرز باعتبارها الأعمال الرائعة للحقل الصوفي في المسح الذي تم إجراؤه في المكتبة الوطنية التونسية، و الهدف منها هو لفت الانتباه إلى بعض الأعمال التي تشكل الفكر الصوفي لتونس وإلى إرشاد أولئك الذين يريدون إجراء بحث حول هذا الموضوع. في هذه المقالة عرضت بعض الأعمال الصوفية التي توجد في المكتبة الوطنية بتونس، والتي تحتل مكانة مهمة في المسار التاريخي والسياسي والعلمي لشمال إفريقيا والمنهج الذي تم اتباعه في تعريف الأعمال الصوفية هو ذكر اسم المؤلف أولاً، ثم اسم العمل وعدد الأوراق. بالإضافة إلى ذلك، قد تم في الهوامش ذكر ما إذا كانت هناك نسخة لكل واحد من هذه الأعمال على حدة في مكتبات المخطوطات التركية.

الكلمات المفتاحية: التصوف، مخطوطات، تونس، المكتبة الوطنية، التعريف.

Giriş

İslam ile hicri birinci asrın ortalarında tanışan Tunus, İslam medeniyet tarihinde önemli bir yere sahiptir. Kuzey Afrika'nın incisi konumunda olan Tunus'ta, İslam orduları komutanı Ukbe b. Nafî'nin Kayravan'ı fethinden sonra burada yaptırdığı kendi adını taşıyan cami ile başlayan ilmi faaliyetler, Tunus şehrinin gelişmesiyle birlikte, ikinci asırda kendisini her yönüyle hissettirmiştir. Buradan başta Medine olmak üzere İslam'ın Şam, Bağdat ve Kûfe gibi önemli şehirlerine ilim tahsili için giden talebeler olmuştur. Bunlar arasında Tunus'ta medfun olan İmâm Mâlik'in öğrencilerinden Ali b. Ziyad, Mâlikî mezhebine mensup Esed İbnü'l-Furat ve Afrika Mâlikî medresesinin kurucusu Sahnûn b. Saîd gibi din bilginleri bulunmaktadır. Bu âlimler tarafından hadis, fıkıh ve diğer dinî ilimler halkın sosyal ihtiyaçlarına göre yaygınlık kazanırken bir noktada Mâlikî mezhebi de bölgede yerleşmiştir. Bir müddet sonra, naklî ilimlerin yanı sıra aklî ve tecrübî ilimlere olan ilginin artmasıyla ve tercüme faaliyetlerinin hız kazanmasıyla birlikte hicri üçüncü asrın ortalarında (265/878) Kayravan şehrinde "*Beytü'l-Hikme*" kurulmuştur. İslâm'ın fetihleriyle birlikte Mısır, Şam, Bağdat ve Kûfe şehirlerinde kurulduğu gibi başta Kayravan olmak üzere Tunus'un başkenti ve çevresinde de birçok medrese inşa edilmiştir. Özellikle Hafsilerin hâkimiyeti dönemlerinde (627-982) Şemmâiyye medresesi başta olmak üzere çok sayıda ilim yuvaları kurularak kütüphanelere kitap temin etme geleneği revaç bulmuştur. O devirde Tunus Kütüphanesinde yazma eserlerin sayısının otuz altı bine ulaştığı rivayet edilmiştir.¹

Tunus'ta, 1574 yılında Turgut Reis ve Sinan Paşa'nın İspanya'dan, kırk yıl süren savaşın ardından kurtarılmasıyla hem Hanefî mezhebini yaygınlaşmasına zemin hazırlanmış hem de Sinan Paşa'nın İstanbul'dan getirdiği göçmenlerle kültür mozaîği zenginleşmiştir. Bu kültürel zenginlikle birlikte yeni kurulan medreselerle fikrî hayatın canlanması söz konusu olmuştur. Süreçte her ne kadar yine Kayravan, ilmin en önemli merkezi olsa da diğer şehirlerde de ilmi faaliyetler hızlanmış ve yaygınlaşmıştır.² İspanyolların Tunus'a hâkimiyeti sırasında ilmi

¹ Mehmet Şeker, İsmail Hakkı Mercan, "Tunus Millî Kütüphanesindeki Türkçe El Yazmaları", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, (1985), 105-106.

² Mehmet Maksudoğlu, "Tunus'un Osmanlı Devletinden Ayrılması", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, (1986), 137-140; Sabri Hizmetli, "Osmanlı Yönetimi Döneminde Tunus ve

çalışmaları engellenip kitaplar yakılırken, Osmanlıların egemenliği esnasında bu bölgede ilmî aktiviteler yeniden canlanıp gelişmiştir. Zira Osmanlı Devleti'nin ülkeyi hâkimiyeti altına almasıyla birlikte Tunus'un ilim tarihinde Kayravan gibi önemli yere sahip olan Tunus şehrindeki Zeytûniyye Cami'nde yeniden ilmî tartışmalar başlamıştır. Yapılan ilmî münazaraların Zeytûniyye Kütüphanesi'nin zenginleşmesinde önemli payı olduğu bir gerçektir. Böyle devam eden ilmî gelenek günümüze kadar gelmiştir. Birlikteliğin sağlanması ve eserlere ulaşımın daha kolay hâle getirilmesi düşüncesiyle Tunus kütüphanelerdeki eserlerin tamamı Tunus Milli Kütüphanesi'ne taşınmıştır. Tunus Milli Kütüphanesi yüz binlerce monografik eserin yanı sıra yirmi beş bini aşkın yazma eserleriyle birlikte Kuzey Afrika'nın zengin kütüphanelerinden biri olarak günümüzde etkinliğini sürdürmektedir.³ Bu yönüyle Tunus, sosyoloji biliminin kurucusu olarak kabul edilen İbn Haldun gibi seçkin fikir adamlarının yetiştiği bir coğrafya olduğu kadar, İbnü'l-Arabî gibi muhakkik bir sūfnin belli bir süre ikamet ettiği kültür tarihinde önemli yeri olan, bilim ve irfan insanlarının kendisini rahat hissettiği bir medeniyet şehri de olmuştur.⁴

Çalışmada 1996-97 yılında Tunus Milli Kütüphanesi'nde tasavvufî yazma eserlerden kırk iki tanesinin muhteviyâtını tanıtmaya çalıştık. Eserlerden bir ikisi dilimize kazandırılmış olsa da kâhir ekseriyeti Tunus Kütüphanesi'nde yazma olarak varlığını korumaktadır. Yazmalar arasında spesifik eserler de bulunmaktadır. Çalışma ile Tunus ve tasavvuf üzerine araştırma yapan araştırmacıların dikkatlerini çekmeyi ve yapılacak çalışmalara rehberlik etmeyi amaçlıyoruz.

1. Tunus Millî Kütüphanesinde Bulunan Bazı Tasavvufî Eserler ve Muhteviyatları

Tunus Milli Kütüphanesi'nde bulunan yazma eserlerin birçoğu Gazalî'nin "*İhyâu Ulûmiddîn*" ve Kuşeyrî'nin "*er-Risâle*"si gibi meşhur

Cezayir'in Eğitim ve Kültür Tarihine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32, (1992), 1-21.

³ Şeker- Mercan, *Tunus Millî Kütüphanesindeki Türkçe El Yazmaları*, 105-106; Mehmet Zeki Aydın, "Sosyo-Kültürel Hayat ve Eğitim Açısından Bugünkü Tunus", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, (1996), 143-148.

⁴ Abdüsselâm el-Mseddi, "Tunus'ta Eğitim Sistemi", çev. Muharrem Hilmi Özev, *İslâm Ülkelerinde Eğitim Kongresi "Eğitimde İşbirliği ve Kalkanma"*, ed. M. Hilmi Özev, (İstanbul: Tasam Yayınları, 2009), 71-73.

eserlerinden meydana gelmektedir. Bu yazmaları, çoklukları ve birbirlerinin tekrarları mahiyetinde oldukları için makaleye almadık. Burada kırk iki yazma eserin içerik tanıtımını yapacağız. Tunus'un irfan geleneği alanında birikimini yansıtmaya bakımından bu eserlerin önem arz ettiği kanaatindeyiz.

Yazma eserlerin tanıtımını yaparken öncelikle eser ismine, ardından müellifine, kütüphane numarasına, hattının tarzına, ölçüsüne, varak ve satır sayısına yer vereceğiz. Her bir eserle ilgili kısa bir tanıtıma da yer vereceğiz.

1.1. Muhammed b. Ömer el-Abbâsî el- Şâzelî, Vesiletü husûli fi mekârimi'l-ahlâk ve'l-mehâsin, (Tunus: Milli Kütüphane, 18311), 37.

Eser, bir mukaddime ve dört fasıldan meydana gelmektedir. Mukaddime, nasihat ve mevâzi içermektedir. Yine, mukaddime cuma hutbesinin sonunda okunan; *“Muhakkak ki Allah, adâleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor”*⁵ âyet-i kerimesine dair bazı açıklamalar yapılmıştır. Bu meyanda adâlet ve âdil şahsiyetlerin yüksek derecelerine dair bilgiler sunulmuştur. Birinci fasılda *“Kısd”* ile *“Adl”* kavramları arasındaki farka dikkat çekilmiştir. Konu ile ilgili âyetlere yer verilerek, daha sonra insan ele alınmıştır. İnsanda bulunan üç kuvve üzerinde durularak insanın kuvve-ı melekiyye, kuvve-ı sebiyye ve kuvve-ı behiyye yönleri izah edilmeye çalışılmıştır. Bu kuvvelerin karşısında insanın, yapması gerekli olan ve olmayan tutumuna değinilmiştir. Kişinin özellikle itidal üzere olması gerektiği vurgulanmıştır. Eserde, adâlet kavramının karşısına, rezâlet kavramını konularak Aristo ve Eflatun'un bu husustaki fikirlerine yer verilmiştir. İkinci fasıl, tevazuun şerefini ve kibrin zemmini içermektedir. Müellif, tevazuu *“Herkeseye karşı yumuşak davranmak, makam mevki ne varsa manen terk etmek ve miskin nefsin bir menzîl olmaksızın aşığılanması”* olarak tanımlamıştır. Bunu başaran insanın sevimli bir konuma kavuşacağı ve sevilen insanın maddî ve manevî sıkıntılarının azalacağını söylemiştir. Eserde, tevazuun zıddı olarak ele alınan kibirlenme/tekebbür ise, *“İnsanlara karşı yüksek durumda olma arzusu, onları küçük görme ve önemsememe”* olarak tarif edilmiştir. Bu

⁵ en-Nahl 16/90.

durumun bir azgınlık ve aşırıya gitme hali olduğu üzerinde durulmuştur. Ârif ve sûfilerden nakiller yapılarak, haddini aşan insanların, bu kötü sıfatla muttasıf olan kişilerin kınanışlarıyla ve aşırı sıkıntılara duçar oluşlarıyla ilgili rivayetler verilmiştir. Üçüncü fasıl, güzel ahlâkı övmek ve kötü ahlâkı yermek hususundadır. Dördüncü fasıl ise cömertliğin şerefi ve yüceliği, cimriliğin alçaklığına dairdir.⁶

1.2. Muhammed b. Abdurrahman b. Irâkî, Vasiyyetü'l-müntezî garbe'l-vatan li-küllî Har'eti bi'l-Mushaf ve'l-kefen, (Tunus: Millî Kütüphane, 18437?), 31-41.

Risâle, isminden de anlaşıldığı üzere, müridlere vasiyet amacıyla yazılmıştır. Müellif, eserinde, “*Tenbih*” diyerek, Haris el-Muhasibî, Abdülkerim Kuşeyrî gibi seçkin sûfilerden nakiller yapmış ve müridlerini kâmil kişiler olma yönünde irşâd etme gayretinde olmuştur. Müellif, öncelikle, kâmil imanın vasıflarını bir başlık altında açıklamış, bu sıfatlardan en başta geleninin Allah'ı çok zikretmek olduğunu belirtmiştir. Daha sonra, tevhidin hakikî mânâsını ele alarak, Tevhid-ı Zât-ı İlâhiyye'nin zikirlerde olduğunu vurgulamıştır. Aynı zamanda Allah'ı her türlü vehim, tahayyül ve tasavvurdan tecrid etmek gerektiğini ifade etmiştir. Müellif, risâlesinin sonunda, tasavvufun gayesinin insanı ele alarak kâmil insan hâline getirmek olduğunu zikretmiştir. Ayrıca eserde bazı tasavvufî kavramlar ele alınarak, çeşitli nakillerle kavramların izahı yapılmış, ihvânın gayretli olması istenilmiş ve ihvân hayra teşvik edilmiştir.⁷

1.3. Cemâleddin Muhammed b. Hadr el-Habeşî, en-Nûreyn fi islâhî'd-dâreyn li'l-Habeşî, (Tunus: Millî Kütüphane, 17916), 12.

Müellif, risaleyi üç baba ayırmıştır: Birinci bâbda dünya işlerinin özelliklerine dair genel bir çerçeve çizmiş ve genel olarak konuyu bu çerçeve etrafında işlemiştir. Dünya işlerini kolaylaştıran durumlar anlatılarak insanın rızkını kolay elde etmesiyle çokça istiğfar yapması

⁶ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

⁷ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

arasında bir bağ kurmuştur. Kişinin rızkını kolayca elde etmesi için bol istiğfar etmesi ve namaz kılmasını salık vermiştir. İkinci bâb âhîret işleriyle ilgilidir. Burada kabir azabına değinilerek, kabir azabını defeden hususlar üzerinde durulmuş ve bu minvalde kişinin çokça tesbih etmesi ve Kur'ân-ı Kerim'i tilavet etmesi, sürekli abdestli olması, muhtaçlara sadaka vermesi ve beş vakit namazını düzenli ve vaktinde kılması tavsiye edilmiştir. Risâle'nin üçüncü bâbında ise duâ etmenin önemine dikkat çekilmiştir. Duâ, hadislerde geçtiği şekliyle, ibadetin özü olarak sunulmuştur.⁸ Müellif burada, Buhârî ve Müslim gibi hadis kitaplarından derlediği duâ ve tesbihle ilgili çok sayıda hadisi nakletmiştir.⁹

1.4. Ali b. Ahmed el-Âmidî eş-Şehîd es-Sânî, et-Teneyyhâtu'l-illiyye ala vazâifi's-salâti'l-kalbiyye, (Tunus: Millî Kütüphanesi, 18335), 8.

Mukaddimede eserin yazıldığı konu üzerinde durularak, namazın esrarından, âdâbından bahsedilmiştir. Konu hakkında bazı tasavvufî hakikatler dile getirilmiştir. Bu minvalde namaz kılanın kalbine doğan ilahî sırlardan bahsedilmiştir. Namazın terkibine uygun olarak bu husus üç şekilde şerh edilmiştir. Kalbin vakitleri gözetmesinin anlamı ve tahkiki üzerinde durulmuştur. Müellife göre ibadet mertebeleri, derecelere göre hiyerarşik bir yapı arz etmektedir. Birinci bölümde, kalbin cismânî ve lâîfe-i Rabbânî oluşu anlatılmıştır. Kalbin bir ayna olduğu, hakâik-i ilâhiyyeye mazhar bulunduğu ve günahlar sebebiyle karanlıklarla dolduğu ifade edilmiştir. Risâle'de genel olarak kalbin ruhânî manası üzerinde durulduğunu söyleyebiliriz.¹⁰

⁸ Hz. Peygamber (a.s) dua hakkına şöyle buyurmuştur: "Duâ ibadetin beynidir." Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1 / 485. Risâle şârihi Ensâri, bu hadisi, şöyle yorumlamıştır: "Yani kulun saf (halis) hali; yalvarıp inleyerek, yakarak duâ yapıldığı zamanki hâli olup, bu ibadetin halis durumudur. Çünkü AllahTaâlâ bu sıfatlarla muttasıf olan kulu övmüştür. Peygamber (as) "Allah'ın acizlikten tembellikten cimrilikten korkaklıktan, yaşlılıktan ve kabir azabından sana sığınırım. Allah'im fayda vermeyen ilimden, doymak bilmeyen nefisten huşusu olmayan kalben kabul olmayan duâdan sana sığınırım" şeklinde duâ etmiştir." Ensâri, *Risâle Şerhi*, 119. Bkz. Tirmizî, "Daavat", 1; İbn Mâce, "Duâ", 1.

⁹ Yapılan kütüphane taramasında Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 37 Hk 1187 demirbaş numarası ile kayıtlı nüshası tespit edilmiştir. Cemâl ed-dîn Muhammed b. Abd er-Rahmân el-Habeşi, *Kitâbü'n-Nüreyn fi İslahî'd-Dareyn*, (Kastamonu: Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 Hk 1187), 192.

¹⁰ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

1.5. el-Hasan eş-Şâzelî, *ed-Durretu'l-mudîetu fi şerhi ahzabi'l-uca*, (Tunus: Millî Kütüphane, 18075), 24-27.

Risâle, Ebü'l-Hasan Şâzelî'ye ait “*Hizbu'l-Bahr*” adlı esere yapılan muhtasar bir şerhtir. Mukaddimede Şâzelî tarikatına mensup çok sayıda ilmî niteliklerle mücehhez sûfî şahsiyetin bulunduğu vurgulanmıştır. Bu yönüyle bakıldığında mukaddime bir noktada Şâzelî tarikatının övgüsünü içermektedir. Müellif, Şâzelî'nin “*Hizbu'l-Bahr*” adlı eserinin çok şerhinin yapılmasını, tarikata müntesip âlimlerin fazlalığına bağlamıştır. Yine eserde, Ebül-Hasan Şâzelî'nin vasıfları üzerinde durulmakla birlikte bazı tasavvufî ıstılahların izahları da yapılmıştır. İstılahlar izah edilirken birçok seçkin mutasavvıflardan nakillerde bulunulmuştur. Hakk'ı zikirde “Allah” lafzının azametine dikkat çekilmiş ve Risâle'nin sonunda Şâzelî tarikatının hizbi verilmiştir.

1.6. Ahmed b. Yahya b. Ebî Rade et-Tilimsânî, *Def'u'n-nakameti fi's-salâti ala nebiyyi'r-rahmeti*, (Tunus: Millî Kütüphane, 18574), 115.

Eserin isminden de anlaşılacağı gibi Risâle'de sıkıntılardan Hz. Peygamber'e salâvat çekmekle kurtulup huzûra kavuşulacağı konusu üzerinde durulmaktadır. Risâle'nin müellifi, Mısırlı bir ediptir. O, Risâle'yi, 764/1362 yılında Mısır'da ortaya çıkan ve geniş bir bölgeyi etkisi altına alan, tâûn hastalığı üzerine kaleme almıştır. Eserde, insanları psikolojik olarak rahatlatmak ve tâûnun insanlar üzerindeki tahribatını azaltmak amacıyla, tevbe ve istiğfarın faziletlerine delalet eden hadislerle yer vermiş ve Hz. Nebî'ye salavât getirmenin faziletleri üzerinde durmuştur. Ayrıca tâûn salgınıyla ilgili keşif ehli velilerden çeşitli nakiller yapılarak tâûna sabreden netice de kavuşacağı mükâfatlara işaret etmiştir. Bu dönemde Mısır'da zuhur eden tâûnun İslam tarihinde vuku bulan tâûnların en meşhuru olduğuna dikkat çeken müellif, hâtimede, edebiyatçıların tâûn hakkındaki bazı şiir ve nesir örneklerine de yer vermiştir.¹¹

¹¹ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

**1.7. Muhammed b. Abdurrahman el-Hemedânî
Aynu'l-Kudât, *es-Seb'ıyyât fi mevâzi'l-berriyyât*,
(Tunus: Milli Kütüphane, 18373), 94-101.**

Risâle, yedi rakamının İslam'daki azimet ve mahallinden bahsetmektedir. Eserin içerisinde Osmanlıca risaleler de yer aldığından eserde geçen bazı kelimelerin altlarına, Türkçe anlamları yazılmıştır. Dibâcede “*Yedi şey yedi şeyle süslendi. Sonra bu yediyi diğer bir yedi tezyin etti*” ifadesi geçmektedir.

Buradan itibaren yedi şeyin ne olduğu ve özellikleri üzerinde durulmuştur. Verilen bilgiye göre yedi şeyden birincisi havanın yedi semâvât ile tezyin edilmesidir. Müellif, burada konuyla ilgili bazı âyetleri zikretmiştir. Daha sonra bu yedi göğün yedi yıldızla süslendiğini belirtmiştir. İkinci olarak fezânın yedi arz ile tezyin edilmesi konusunu gündeme getirmiştir. Yine konuyla ilgili âyetler zikredilmiş ve bu yedi arzın yedi denizle süslendiğini belirtmiştir. Müellifin nakline göre yedi şeyden üçüncüsü cehennemın yedi derece ile tezyin edilmesidir. Yazar burada cehennemın isimlerini zikretmiştir. Dördüncü olarak yazar, Kur'an'ın yedi âyet ile süslendiğini söylemiştir ki bu yedi âyetin Fatiha Sûresi olduğunu nakletmiştir. Yazarın verdiği bilgiye göre, yedi şeyin beşincisi Âdemoğlu'nun yedi azâ ile süslenmesidir. Müellife göre bunlar, insanın iki eli, iki ayağı, iki dizi ve yüzüdür. Bu azalar ibadet azalarıdır. Eller duâ, ayaklar hizmet, dizler oturma ve yüz secde mahallidir. Yedi şeyin altıncısını insan ömrünün yedi kısma ayrılmasıdır. Müellif bunları “Râzi”, “Fatıym”, “Sâbi”, “Gulâm”, “Şâb”, “Kühl” ve “Şeyh” olarak isimlendirmiştir. Müellif daha sonra bu hâllerin, yedi kelime ile süslendiğini ifade etmiştir. Ona göre yedi şeyin yedincisi, dünyanın yedi bölge ile süslenmesidir ki bu bölgeler şunlardır: Hindistan, Hicaz, Basra, Badiye ve Kufe, Irak ve Şam, Rum ve Ermeniyeye, Horasan'dan Belh'e kadarki bölge, Çin ve Ye'cüc ülkesi. Burada yedi bölgenin yedi gün ile süslendiği ve bu yedi günün yedi peygambere ikram edildiğinden de bahsedilmiştir ki müellif bu eşleştirmeyi şu şekilde yapmıştır: “Musa-Cumartesi, Âdem-Perşembe, İsa-Pazar, Davud-Pazartesi, Süleyman-Salı, Yakup-Çarşamba, Muhammed-Cuma.”¹²

¹² Yapılan kütüphane taramasında Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi'nde 22 Sel 5003 ve 22 Sel 3439 demirbaş numaralı iki yazma nüshası tespit edilmiştir. Muhammed b. Abdurrahman el-Hemedânî Aynu'l-Kudât, “*es-Seb'ıyyât fi mevâzi'l-*

Hemedânî, Risâle'de, yedi rakamına binaen âlemin yaratılışı ve insanın konumu üzerinde sembolik ifadeler kullanmıştır.

1.8. Muhammed b. Ebi Bekr b. ed-Deyrî en-Nâsırî, *İhtisâru'l-hisâli'l-mukeffira li'z-zunûbi'l-mukaddime ve'l-mu'ahhara li-Ahmed b. Hacer, (Tunus: Millî Kütüphane, 8325).*

Bu eser, "İmâmü'l-muhaddisîn" lakabıyla tanınan ünlü hadis âlimi Kadiyyü'l-Kudât İbn Hacer el-Askalânî'nin "Günahları Örtten Hasletler" şeklinde Türkçeye tercüme edilebilecek olan Risâlesi'ndeki isnâdlarını, râvî zincirlerini zikretmeksizin doğrudan hadis metnini almak şeklinde vücuda getirilmiş bir çalışmadır. Eserde nakledilen hadislerin ekseriyeti, sûfilerin kullandığı garib, meşhûr ve ahlâkla ilgili sözlerden oluşmaktadır. Bu sözlerin büyük bir kısmı kişiyi amellere teşvik eden nasihatlerden meydana gelmektedir.¹³

1.9. *Ünsü'l-munkati'in ve riyâdu's-sâlihîn ila ibâdeti Rabbi'l-âlemîn, (Tunus: Millî Kütüphane, 18469).*

Risâle, zarûrât-ı diniyye diyebileceğimiz, ilmihâl bilgileriyle ilgili hadislerden müteşekkildir. Eserin içindeki bölümler, tahâret, namaz, oruç, hac, zikir, cihad ve tesbih namazı gibi sûfilerin ebrâr yolunda terakkî eden âbidlerin bilmesi ve yapması gereken amellerle ilgilidir. İçerisinde birçok garip ve meşhur hadis bulduğu eser, daha ziyâde amel etmeye teşvik edici niteliktedir. Risâle'de bulunan bazı hadisler, yapılan az ve kolay amellere çok sevâb verileceği yönünde veriler içermektedir. Bu hadislerden biri şöyledir: "Bir kişinin abdest suyunu dökmeye yardım eden kimsenin, geçmiş ve gelecek günahları bağışlanır." Eser, Hz. Peygamber'in hadisleri ışığında kişiyi günah kirlerinden temizleyecek ve olgunluğa götürecek telkinlerden meydana gelmektedir.¹⁴

berriyyât", (Edirne: Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 22 Sel 5003); (Edirne: Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 22 Sel 3439).

¹³ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

¹⁴ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

1.10. Muhammed b. Abdurrahman b. Irâkî, *Te'dîbu'l-akvâl ve tehzîbu'l-a'mâl ve terkîbu'n-niyyât ala ekmeli'l-ahvâl*, (Tunus: Millî Kütüphanesi, 18437), 18.

Risâle'nin girişinde, tevhidin mânâ ve hakîkati, besmelenin anlamı açıklanmıştır. Risâle, üç ana bölümden meydana gelmiştir. Bölüm başlıkları şu şekildedir: “Nikâha Özendirme ve Teşvik”, “Nikâhtan Kaçındırmak”, “Nikâhın Adâb ve Muâşarâtı”, “Karı-Kocanın Bilmesi Gereken Hususlar.”

Birinci bâbda nikâh, âyet ve hadislerle teşvik edilmiştir. Evlenmenin iyi ve güzel yönleri ortaya konularak bu teşvike kapı aralanmıştır. İkinci bâbda, evlenmekten hangi durumlarda sakınılması gerektiği belirtilmiştir. Üçüncü bölümde ise evlilikte eşler arasında bilinmesi gereken, birbirinin hukûkuna riâyet etmek ve genel ahlâk kurallarıyla ilgili konular üzerinde durulmuştur. Her bölüm başlığı kırmızı mürekkeple yazılmış, “Tenbih”, “Faide” ve “Edeb” gibi ehemmiyet verilmesi gereken hususlara dikkati çekmek amacıyla bu başlıklar farklı mürekkep ile yazılmıştır.¹⁵

1.11. Abdurrahman b. Ahmed el-Ezherî, *Vasiyyetu'l-müntezî ğarbe'l-vatan li-küllî har'eti bi'l-mushaf ve'l-kefen*, (Tunus: Millî Kütüphanesi, 18505), 8.

Risâle'nin müellifi Ahmed el-Ezherî'nin mukaddimede belirttiğine göre, kendisi Şeyh Muhammed ed-Dencihî'nin öğrencilerindendir. Hocasının müridleri için telif etmiş olduğu *Bidâyetü hakâiki ürvânî't-tarîk* adlı eserini bidâyette okuduğunu fakat içindeki ince mânâ ve yüce hakikatleri anlamakta zorluk çektiğini, sonra Allah'ın lütfuyla anlayamama aciziyetinden kurtulduğunu ve eserden idrak ettiği hakikatleri bu Risâle'yi kaleme alarak anlattığını belirtmiştir. Eserin hacmi küçük olmasına rağmen tasavvuf felsefesinin önemli konularından biri olan zât-sıfât ve isim ilişkisi konusu ele alınmış ve müellif, Risâle'nin başlangıcında isim-müsemma, mazhar-ı esmâ ve fiillerin mazhariyeti gibi konulara yer vermiştir. Eserde âlemin, Allah'ın

¹⁵ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

esmâ ve sıfatlarının mazharı olduğu vurgulanmış, konuyla ilgili çeşitli âyet ve hadisler gündeme getirilmiştir.

Şeyh, eserine dört asılı değerlendirerek başlamıştır. Tasavvufî ıstılahlardan “Mazhar”ı ele alınırken detaylı bilgi vermiş ve bu konuda bazı âyetleri zikretmiştir. “Elestü bi-Rabbikum” ifadesini “Müzhiru’z-Zâtî” olarak belirtmiş, sonra, mazhar-ı sıfat konusunu ele almıştır. Müellife göre mazhar-ı Zât’a, vüsûl imkânsızdır. Zât, ancak sıfatlar ile bilinebilir. Sıfatlar da ancak kendilerine delalet eden isimlerle anlaşılabilir. Bu da mazhar-ı esmâdır. Esmâ ise Allah’ın eserleri ile tanınabilir. Müellif, insanların gerçek anlamda Allah’ın marifetini, idrakten ve tavsifinden yoksun olduğunun ısrarla vurgulamıştır.¹⁶

1.12. Muhammed b. Ebi Bekr b. Nâsıreddîn ed-Dımaşkî, *Berdu’l-ekbâd an fakri’l-evlâd*, (Tunus: Millî Kütüphane, 18634), 18.

Risâle, kişinin ölen çocuğunun arkasından nasıl bir tavır takınması gerektiği, onun ardından feryâd u figan yapmasının gereksizliğini izah etmektedir. Ölüm sonrası kabir azabı, ölen çocukların ahiretteki durumları gibi konular hadisler, kelâm-ı kibarlar ve çocuğu ölmüş sâlih insanların bu imtihan karşısındaki takınmış oldukları tavırlarla izah edilmiştir. Ayrıca belâ ve musîbetler karşısında, Allah’a ve ahiret gününe inanan mü’minlerin nasıl olması gerektiği konusu ahlakî açıdan ele alınmıştır. Bu konu anlatılırken, bazı velilerin çocuklarının ölümü karşısında normal insanlara tuhaf gelecek, sevinmek, her zamanki hüzünlü hallerine rağmen neşeli hareket etmek gibi, halleri de örneklerle anlatılmıştır.¹⁷

1.13. Abdurrahman b. Muhammed el-Bistâmî, *İstihâre*, (Tunus: Millî Kütüphane, 18075), 7-10.

Müellif, risalesinin başında, ilimlerin, Allah’tan ilhâm-ı Rabbânî suretiyle alındığını vurgulamıştır. Yazar, istihâre yapmanın önemine değinmiş, insanın anlama ve algılamakta çaresiz kaldığı zahirî ve bâtinî konularda istihârenin lüzumu üzerinde durmuştur. O, kişinin sıkıntıya

¹⁶ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

¹⁷ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

düştüğü konularda bu durumdan kurtulmak için nasıl istihâre yapması gerektiğini de izâh etmiştir. Ayrıca istihâre yapma usulü ile ilgili hadisler ve büyük sûfilerden bazı zevâtın bu hususla ilgili âdâb ve erkânıyla ilgili sözlerine yer vermiştir.¹⁸

1.14. Abdulvehhâb b. Ahmed eş-Şârânî, *Letâifu's-sünen ve'l-ahlâk fi beyâni vucûbi't-tehaddüs bi-ni'metillahi ala'l-ıtlâk*, (Tunus: Millî Kütüphane, 18583), 369.

Abdülvehhâb-ı Şârânî, eserin mukaddimesinde Allah'ın lütfettiği nimetlerden bahsetmiş, insana ihsan edilen nimetler içerisinde en yücesinin insanın ahlâkı olduğunu vurgulamıştır. Risâle, on altı bâb ve bir hâtimededen meydana gelmektedir. Eserin ilk on sekiz varağı Allah'ın lütfettiği nimetleri zikretmek şeklinde meydana getirilmiştir. Bu hususta belli başlı başlıklar şöyle sıralanmıştır: “Hz. Peygamber'in kevnîyetinden kaynaklanan üstün nimet, nefisten nefret etme nimeti, nefsin reddetme nimeti, Allah'a çok övgüde bulunma nimeti, yemek ve içmekte cömertlikte bulunma nimeti, fakirliği kerih görmeme nimeti, kişinin ne kadar şefkat ve merhametli olursa olsun kendini yeterli görmemesi nimeti.”

Müellif, on sekiz ile üç yüz altmış dokuzuncu varakları arasında, nimet ve minnetleri açıklamıştır. O, ayrıca burada tasavvuf ahlâkıyla alakalı fütüvvet, seha ve kanaat gibi kavramlar üzerinde durmuştur.¹⁹

1.15. Ahmed b. İbrahim b. en-Nahhâs ed-Dımaşkî, *Meşâri'ul-eşvâk ila meşâri'ül-uşşâk*, (Tunus: Millî Kütüphane, 18585).

Müellif, bu geniş çaplı Risâle'de cihâd ve faziletlerini anlatmıştır. Risâle, otuz üç bâb ve hâtimededen oluşmaktadır. İlgili mevzuları açıklarken hadis kaynaklarından alıntılar yapılan İlk on bâbı şöyledir:

¹⁸ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

¹⁹ Yapılan kütüphane taramasında Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi Atıf Efendi Koleksiyonu ve Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye Koleksiyonu'na iki nüshası tespit edilmiştir. Abdulvehhâb b. Ahmed eş-Şârânî, “*Letâifu's-sünen ve'l-ahlâk fi beyâni vucûbi't-tehaddüs bi-ni'metillahi ala'l-ıtlâk*”, (İstanbul: Atıf Efendi, 34 Atf 1561), 331; (İstanbul: Nuruosmaniye, 34 Nk 2540), 360.

“Kâfirlere karşı cihad emrinin vucûbiyetinin zikri”. Burada, Allah yolunda cihâdı terk edenler ve gaza yapmadan ölenler için çetin bir vaidin varlığına vurgu yapılmıştır. Ardından Allah yolunda cihâdın ve mücâhidlerin faziletleri hakkında çeşitli fasılları içeren bir bâb gelmektedir. Sonrasında Allah yolunda, hac üzere iken cihâdın fazileti, Allah yolunda gayret etmeye teşvik, Allah yolunda mücadelede önde gitmek, Allah yolunda gidip gelmenin faziletleri, Allah yolunda yürümek ile toz toprağa bulanmanın faziletleri, denizde gazanın karada gazadan üstünlüğü ve faziletleri, Allah yolunda harcamanın fazileti ve Allah yolunda harcamadan kaçınanların çetin azaba duçar olacaklarına dair bâblar gelmektedir.²⁰

1.16. Hasan b. Ali eş-Şâfiî ez-Zührî el-Medâbiğî, İhtisâran behcetü's-sâmi'in ve'l-munâzirîn bi-mevlidi Seyyidi'l-evvelîn ve'l-âhirîn el-Medâbiğî, (Tunus: Millî Kütüphane, 17907), 11.

Hiz. Peygamber'in doğumu ile ilgili kaleme alınmış bir Risâle'dir. Eser, mevlidin tasavvuf düşüncesinde yerini konu edinmesi dolayısıyla bu konuda örnek bir muhtasar risâle niteliği taşımaktadır. Çalışmada, Hiz. Peygamber'in Hiz. Âdem'in ruh ile ceset arasında iken nübüvvete nâil olması ve vucûdî zuhuru gibi hususlara değinilmiştir. Bu mevzu ele alınırken “Âdem, su ile çamur arasında iken ben nebî idim”²¹ hadisinden hareketle bazı izahlar yapılmıştır.²²

1.17. Abdurrahman b. Muhammed el-Bistâmî, Vasiyyetu'l-müntezî ğarbe'l-vatan li-kulli har'eti bi'l-mushaf ve'l-kefen, (Tunus: Millî Kütüphane, 18075), 20-23.

Risâle'nin başında müellif, Şâzeli tarikatına mensup biri olduğunu belirtmiştir. Risâle, bir aşk anlatımı ve vecd çalışması niteliğindedir. Müellif, 826/1422'de Hiz. Peygamber'i rüyasında görüp O'ndan bazı ilâhî sırları aldığını ve bu sırları ceberut âleminin diliyle ifade ettiğini

²⁰ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

²¹ Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, (Konya: Yediveren Yayınları,2001), 280.

²² İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

söylemiştir. Müellif, Risâle’de bazı tasavvufî sır ve hakikatlerden bahsetmiş, ara sıra da şiirlerle bu sırları gizlemeye çalışmıştır. Hz. Peygamber’den şu hadisi nakletmiştir: “Allah’ın gizli hazineleri vardır. Onların anahtarı şairlerin lisanıdır.” Müellif çalışmada, harflerin bazı sırlarından da bahsetmiştir.²³

1.18. Abdurrahman b. Muhammed el-Bistâmî, *Kılâdetü’l-ervâh ve sa’âdetü’l-efrâh*, (Tunus: Millî Kütüphane, 18075), 16-18.

Müellif, veciz olarak tarikat silsilesinden, tarikat sırlarından ve hakikatlerinden bahsetmiş ve şiirle tarikat silsilesini vermiştir. Yazar, Şazelî tarikatında yapılan dualar hakkında da özlü bilgiler vermiştir.²⁴

1.19. *Risâletun fi âdâbi’l-mutasavvife (Yenkulu an culli’l-mutasavvife)*, (Tunus: Millî Kütüphane), 69.

Risâle, varak açısından eksiktir. Hacimli bir risâle olduğu anlaşılan eserin mukaddime ve ilk bölümleri mecmua içerisinde yoktur. Eser, tasavvuf istilâhlarının şerhi olarak, sûfî âdâbını ihtiva etmektedir. Risâle’de ele alınan ilk konu marifettir. Sûfî sözleri ve beyitleriyle konular şerh edilmiştir. Risâle’de sırasıyla marifet, muhabbet, şevk, semâ, sohbet, uhuvvet, sefer, isbât-ı kerâmet-ı evliyâ, gaybet-huzur, sekr-sehv, açlık ve şehvetin terki ve haset vb. kavramlara dair çeşitli açıklamalar yapılmıştır.²⁵

1.20. Ömer b. Reslân el-Belkinî Ebu’l-Hafs, *Fetâvâ fi cevâzi’s-senâi ve hüsni’z-zanni*, (Tunus: Millî Kütüphane, 18326).

Risâle, şu sorularla başlamıştır: “Bir kimsenin İbn Arabî hakkında iyi itikatta bulunması, onu övmesi, hüsn-i zan beslemesi veyahut da ona teslim ve süluk eylemesi caiz midir? Bunlardan hangisi evladır? İbn Arabî’den nakledilen şeyler hakkında Allah’ın gazabı mucip midir? Şayet İbn Arabî’ye hüsn-i zanda bulunamaz, ona inanana yahut da tam aksine

²³ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

²⁴ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

²⁵ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

zemminde ve şetminde müspet olmayana ne lazım gelir?" Eser, bu gibi sorulara cevap vermek kastıyla kaleme alınmıştır. Fetvalar genelde menfi bir yapı arz etmektedir. Şeyh İbn Reslân'ın naklettiği bazı fetvaları, Şeyh'ül-İslâm Salih b. Ömer el-Belkinî toplamıştır.²⁶

1.21. Ali Nureddin es-Senûsî, *Risâletun fi beyâni'l-kebâ'ir ve's-sağâir mine'z-zünûb*, (Tunus: Millî Kütüphane,17930), 29-38.

Risâle, küçük ve büyük günâhlar konusunu içermektedir. Büyük günâhların cezâları ve adâlet mevzuu, mürüvvetin açıklanması ve bu konuda tembihler, tövbe, rüknü ve şartları gibi konular ele alınmaktadır. Büyük günâhlar; küfür, livata, zina, içki içmek gibi adımlar olarak sıralanırken küçük günâhlar, harama bakmak, şehvetle dokunup öpmek ve yabancı ile halvette bulunmak şeklinde sayılmıştır.²⁷

1.22. Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Mahdisî, *Risâletun fi zemmi'l-vesvâs ve ehlihi ve beyâni aybih*, (Tunus: Millî Kütüphane, 18408), 9.

Risâle'nin mukaddimesinde şeytanın insanları sırât-ı müstakîmden çevirmek için uğraşmasıyla ilgili bazı âyet ve hadislere yer verilmiştir. Şeytanın inananları doğru yoldan çevirmesini, onların ibadetlerine vesvese sokmakla gerçekleştirdiği yöntemi üzerinde durulmuştur. Müellife göre bazı insanların şeytana itaati vesvese ile meydana gelmiş hatta onlar bununla muttasıf olmuşlardır. Bu kimseler, şeytanın sözünü ve sultanlığını kabul etmiş, Rasulullah'a ittibadan kaçınmış kimselerdir. Bu kişi öyle bir duruma gelmiştir ki abdest aldığı veya namaz kıldığı vakit, bu ibadetlerin bâtil olduğu vesvesesine kapılmıştır.

Müellife göre bazı Müslümanlar da yedikleri yemekten "Acaba murdarlık var mı, yok mu?" diye şüphe ve vesveseye düşerler. Ta ki, onlar bu halleri ile deliler gibidirler ve mevcudatın hakikatlerini inkâr eden sofistlik mezhebine yaklaşırlar. Müellif bu noktada kişiler üzerinde gerçekleşen ve onları vesveseye düşüren bazı noktaları sıralayarak onları

²⁶ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

²⁷ İnternet üzerinde yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

kısaca anlatmıştır. Müellifin dikkat çektiği hususlar şöyledir: “*Temizlik ve namazda niyet, Fatıha’da yahut şehadet getirilmede kelimelerin tekrarlanması, abdest ve yıkamada su israfı, üç kereden fazla yıkamak hakkında, abdest bozulmadığı halde “bozuldu” vesvesesine kapılmak, şeriat koyucunun kolaylaştırdığı vesvese ehlinin zorlaştırdığı şeyler hakkında.*” Bu bölümler, hadis ve fukaha görüşleri ile birlikte ele alınmıştır.²⁸

1.23. Ahmed b. Ömer el-Hayûkî Necmeddin el-Kübrâ, *Risâletun fi’t-tarîk illallâh*, (Tunus: Millî Kütüphanesi, 18437), 101-103.

Müellif, bu muhtasar risâlede, tarikat türlerini ele almıştır. O, şunları söylemiştir: “Allah’a giden yollar yaratıkların nefisleri sayısınca çoktur. Bu tarikler üç türde toplanabilir. Birincisi, ahyâr tarikidir ki, bu yolun ehli, zahîrî amelleri namaz, oruç, hac gibi muamelata müdâvim kimselerdir. Bu yolla vuslat, uzun zaman gerektirir. İkincisi Ebrâr tarikidir ki, bu yolda mücâhede ve riyâzet esastır. Lakin tedbirli, nefis tezkiyesi halleri saflaşması için uğraşır. Bu tarik, birinciden daha kısadır fakat bu şekilde vuslata ulaşanlar azdır. Üçüncü yol ise, şuttâr (şettâr) tariki, bu tarikin ehli, cezbe ve muhabbet ehlidir. Bu yolda olan kimselerden bidayette olup da vuslata erenleri, diğer iki yolların nihayette olan vuslat erbabında daha çoktur. Muhtar olan bu tariki, mevt-i irâdî üzere mebnidir. Mevt-i irâdî ise on fasla ayrılır: Tövbe, zühd, tevekkül, kanaat, uzlet, zikir, Allah’a bütün varlığıyla yönelmek, sabır, murakabe, rıza.”²⁹

1.24. Muhammed b. Ali b. Irâkî, *Risâletu’l-kavâidi’ş-şer’iyye li-tullâbi’t-tarîkati’l-Muhammediyye*, (Tunus: Millî Kütüphanesi, 18437), 18-31.

Şeyh Muhammed b. Irâk, bazı ihvanın kendisine sual sorup, şeriat ve tarikat kâideleri üzerine tarikat ve sülûk âdâbını açıklamasını istediklerini, risâleyi bu amaçla kaleme aldığını beyân etmiştir. O, bu risâleyi müridlerine vaaz olarak sunmuştur. Müellif, edep mevzuunu ele

²⁸ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

²⁹ Yapılan kütüphane taramasında eserin Milli Kütüphanesi’de iki nüshası tespit edilmiştir. Necm ed-dîn el-Kübra Ahmed b. Ömer el-Hayvakî, *Risâle fi Beyâni Akrebi’t-Turuk*, (Ankara: Milli Kütüphanesi, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 2695), 5; (Ankara: Milli Kütüphanesi, 06 Mil Yz A 4468/8), 41b-44a.

almış, insanların edepleri bakımından üç tabaka olduğunu söylemiştir. Ona göre dünya ehlinin çoğu, edebî fesâhat içindedir. Havâsın edebi ise kalplerin taharetli sırlarının gözetilmesidir. Müellif, daha sonra kelime-i şehadeti bâtinî mânâda şerh etmiştir. Müellife göre kelime-i şehâdet iki kavildir; Allah'ın zâtını, sıfatlarını, fiillerini ve Rasûlullâh'ın doğruluğunu ispattır.

Müellife göre, imânın binâsı dört rükündür ve bunlar şunlardır: "Allah'ın zatının marifeti, Allah'ın sıfatlarının marifeti, Allah'ın fiillerinin marifeti ve Semiyyat." Semiyyat, hayır ve şerrin, kabir azabının, Münker ve Nekir'in sual sormasının, mizanın, sıratın, cennet ve cehennem, sabit olduğunu tasdik etmektir. Dört rüknü, usul-i dine havidir. Müellif daha sonra Hz. Ömer'den nakledilen İslam, iman ve ihsanı açıklayan hadisi zikretmiştir. Ardından İslam'ın beş rüknü ve niyet mevzuuna dikkat çekmiştir. Müellif, niyetten sonra "Tevbe" kavramını açıklamış, ilim konusuna değinmiş ve ilim-malum ilişkisini de ele almıştır.³⁰

1.25. *Risâletun fi't-tasavvuf*, (Tunus: Millî Kütüphane, 18437), 133-137.

Risâle, tasavvuf yolundaki müride nasihatler şeklinde değerlendirilebilir. Eserde, müellif "Senin için gerekli olan şudur ki, sana gereken şudur ki" şeklinde bâb başlığı diyebileceğimiz ibarelerle müridlere hitap etmiştir. Ona göre mürid, Resullerin tümünün getirdiklerine, Allah'tan haber verdiklerinden bildiğin veya bilmediklerine inanmakla yükümlüdür.³¹

1.26. *Risâletun fi't-tasavvuf*, (Tunus: Millî Kütüphane, 18437), 133-106.

Risâle, tasavvufî terbiyenin kişiden kişiye değişen hallerine göre bu terbiyenin kısımları ve tarikat önderinin bu terbiyedeki metodu hakkında yazılmıştır. Çalışma, şeyhe bu konuda yöneltilen bir sual üzere kaleme alınmıştır. Risâle'de her müridin kendi mîzâc ve istidadına göre farklı metotların uygulanması hususuna dikkat çekilmiştir.

³⁰ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

³¹ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

1.27. *Risâletun fi't-tasavvuf*, (Tunus: Millî Kütüphane, 18437), 42-47.

Müellif, esere başlarken icadın (Allah'ın âleme vücûd bahşetmesinin) türlerini anlatmıştır. Daha sonra “Zulümât” ve “Envâr” ıstılahlarını açıklamıştır. Eserde, bu üç icad türünün vahdet-i vücûd nokta-ı nazarından açıklaması yapılmıştır. Birinci nevi icad “Kün” –Ol-emri iledir ki, bu nevi âlemin çoğunun “Gayrı” olmamasıdır. Diğer nevi de yine “Kün” ile icad etmiştir ki, “Adn cenneti” gibi gâibin icadıdır. Bir diğer icad ise insandır. Bu girişten sonra müellif, Risâle’de Hz. Âdem’in icadını, terkiğini ve âlemin vücûda getirilişini anlatmıştır.³²

1.28. *Hasan el-Ebtahî, Risâletun fi hukmi şevbi'd-duhân fi meclisi'l-Kur'ân*, (Tunus: Millî Kütüphane, 18002), 17.

Risâle'nin ele aldığı mevzuları şöyle sıralayabiliriz: “Kur'ân'ın huzûrunda tütün içmek tenzihen mi tahrimen mi mekruhtur?”, “Kur'ân-ı Kerim okuyan bir kimseye dinî veya dünyevî bir mevzu yöneltildiği zaman Kur'ân'ı okumaktan ayrılıp mevzuu açıklamaya yeltenmesi, sonra tekrar tilavete geri dönmesi, bu tavrın hükmü?”, “Yalnızken Kur'ân-ı Kerim okuyan bir kimsenin tilavette meddi ve gunneyi terk etmesinin hükmü?”³³

1.29. *Nasr el-Huseynî el-Bekrî, Risâletun fi'l-halveti*, (Tunus: Millî Kütüphane, 17906), 8-13.

Müellif, Risâle’de halvet hakkında nebze-i latifede bulunmuştur. Sâdâtın yapageldiği halveti şöyle tanımlamıştır: “Halvetle kastedilen şudur ki, bâtının tasfiyesi, nefsinin riyazette konumlandırılması, gücünün yettiği ölçüde huzur ve murakabe esnasında Allah'ı zikre devam ile şehvetlerin terkidir.” Müellif, sûfî nezdinde halvetin inceliklerine geçmeden önce, Hz. Peygamber'in bî'setten önceki halvetini ele almıştır. Buna “Halvet-i gayriyye” demiştir. Bunu takiben halvette uygulanacak usul ve hakikati ele almıştır. Halvetteki yanılmalara engel olacak esasları sıralayan müellif, sâlikin havâtır ve hevâcisi nasıl ayırt edebileceği

³² İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

³³ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

konusu üzerinde de durmuştur. Yazar, müşahede ve vakı'a gibi kavramları da izah etmiştir.³⁴

1.30. Muhammed b. Ahmed el-Bekrî el-Halvetî, İrşâdu's-sâlik ile's-seyri'l-mâlik, el-Vasiyyetu'l-halebiyyetu li's-sâlikîn tarîkatü's-sâdati's-sufiyye, (Tunus: Millî Kütüphane, 217), 29.

I. Risale, 1-11 varak, II. Risâle 12-29 varakları arasındır. Müellif, 601/1205 yılında, Şeyh Abdussamed b. Abdurrahman el-Cavi el-Hilmanî ile birlikte yolculuğa çıkmış ve Yemen'e uğramıştır. Burada ihvanı için muhtasar bir risale kaleme almıştır. Risalelerinin başında "Yalan ve Vasıtaları" mevzuunu ele almıştır. Mürüdlere tavsiye ve tembih tarzında yazılan eserde şu mevzulara dikkat çekilmiştir: "Allah için gerekli, senin aleyhinde olan şeyleri bilmek, beş vakit namaza devam etmek, ihlaslı olman, virdleri tam vaktinde yerine getirmek." Aynı zamanda her iki risalede de Halvetî, tasavvuf adabına dair bilgiler anlatılmıştır.³⁵

1.31. Risâletun fi't-tasavvuf, (Tunus: Millî Kütüphane, 18075), 27-60.

Müellif, risâlesinde bazı duâlara yer vermiştir. Bu duâları belli adetlerde, belli günlerde okuyan kimselerin şifâ bulacağını, işlerinin rast gideceğini ve onların rûhen rahatlayacaklarını belirtmiştir. Bazı duâları yazıp akan suya atmak, İnşirâh sûresini bin defa okumak gibi sadırın genişlemesine vesile olacak husûslara işaret etmiştir. Bazı varaklarda ara sıra kare içinde harfler ve rakamlar vererek bu harflerin esrârı olduğunu söylemiştir. Bazen peygamber ve sahabelerden dualar nakletmiştir. Bu dualar bazı sıkıntılardan kurtuluş vesilesi olarak verilmiştir. Esmâü'l-Hüsnâ'dan bazı isimleri belli sayıda okuyanların dünya ve ahiret saâdeti, insanlar arasında mesut yaşamak gibi hallere kavuşacaklarına dair vurgular yapmıştır. Zaman zaman hikemî şiirlere de yer vermiştir.³⁶

³⁴ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

³⁵ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

³⁶ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

1.32. Muhammed b. Muhammed el-Havâfî Zeynüddin, *Risâletun fi'nşiyâbi's-Şeyh Celâleddin el-Kâifi*, (Tunus: Millî Kütüphane, 18511), 183-186.

Müellif, bu küçük risâlede sülûk yolunu medhederek ve sülûk ehlini övdükten sonra kendi tarikat şeceresini vermiştir. Sonra müridin tarikatta yol kat edebilmesi için dünyayı zâhir ve bâtın anlamda terk etmesi, kasr-ı emel sahibi olması, Allah'a yönelmesi, hikmet sahibi olması ve Allah'ın tecellilerini murâkabe etmesi gerektiğini zikretmiş ve bazı kerâmet içeren hadiseler anlatılmıştır. Yazar burada Hz. Ömer'in, bazı sahabelerin ve velilerin kerametlerine yer vermiştir. Hâtimedede üç kabirden bahsetmiştir.³⁷

1.33. Muhammed b. er-Rahman b. Zikrî, *el-İlmâmu'l-îlâm bi-nefesetin min buhûri ilmi mâ tezammanethu salâtu'l-Kutbi Abdisselâm*, (Tunus: Millî Kütüphane, 2956), 190.

Müellif, evvelâ risâleye Hz. Peygamber'in yaradılışının keyfiyetiyle başlamıştır. Hz. Peygamber'in ruhâniyetine salavât şeklini anlatan yazar, meleklerin Hz. Âdem'e secdelerinin aslında Hz. Muhammed'in nuruna yaptıkları secde olduğunu vurgulamıştır. Hz. Peygamber'in gerek zatiyla gerekse cismâniyetiyle mahlûkâtın efendisi olduğunu söyleyen müellif, O'nun cemâl-i şeriflerini tafsilatıyla anlatmıştır. Teferruatlı bir şekilde Hz. Peygamber'in faziletleri üzerinde duran yazar, birçok garip hadisler rivayet edilerek Hz. Peygamber'e övgüler sıralanmıştır. Bu risâle, tamamen Hz. Peygamber'in yüceliği üzerine yazılmış bir eser olup, konular hadisler, kelim-ı kibâr ve sûfilerin sözleriyle süslü bir tarzda işlenmiştir.³⁸

1.34. Ahmed Abdullatîf eş-Şîşî, *el-Ukûdu'l-cevâhiriyye bi'l-cuyûdi'l-meşrikiyye*, (Tunus: Millî Kütüphane, 2878), 59.

³⁷ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

³⁸ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

Bu risâlede müellif, çok çeşitli sorulara cevap vermiştir. Bu mânâda yazar, sayısız cennet gıdalarından, mizanın keyfiyetinden ve sırrattan bahsetmiş, ilk yaratılanın Hz. Peygamber'in nûru olduğunu hadislerle destekleyerek dile getirmiştir. Risalet ve nübüvvet arasındaki farka da değinen müellif, Hz. Peygamber'in sadrının yarılması olayına dair de bilgi vermiştir. Nebi ve velilerin kabirlerinde namaz kılmaları, rûhların kabirlerinde dünyada mı, yoksa ahirette mi olduklarına dair bazı konulara da izahlar getirmiştir.³⁹

1.35. Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *el-Budûru's-sâfire ahvâlu'l-uhrâ*, (Tunus: Millî Kütüphane, 2842), 158.

Bu risâlede Suyûtî, evvelâ, meleklerin niçin yaratıldığı ve kıyametın kopuşu, İsrâfil'in vazifesi, sûr-i evvel ve sûr-i sâni, bu iki sur arasındaki vakitte insanların topraktan bir bitki gibi çıkışları, kıyamet gününün uzunluğu, hesap, mahşer günü, sırat ve müminlerin o gün nurânî oluşları gibi konuları teferruatlı bir şekilde anlatmıştır. Mü'minlerin ibadetlerinin onların nurunu artırması, kâfir ve müminlerin durumları, endişe ve sevinçleri, hesapsız olarak cennete girecek mü'minler, Kevser ve mizan durumu gibi konuları çeşitli nakillerle gündeme taşımıştır. Eserde müellif, bazı tâbiün ve âriflerin görüşlerine epeyce yer vermiştir. Eserde, Araf ehli üzerinde genişçe duran yazar, cennetin dereceleri ve cehennem tabakaları, cennetteki mü'minlerin ulaşacağı nimet ve çeşitli ırmaklar, şaraplar, ipek elbiseler, huriler ve binekler konularını genişçe anlatmıştır. Kâfirlerin cehennemdeki azapları, akrepler, zakkum ve azap çeşitlerine dair de teferruatlı açıklamalar yapmıştır.⁴⁰

³⁹ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

⁴⁰ Yapılan kütüphane taramasında bu eserin Türkiye yazma eser kütüphanelerinde şu yazma nüshaları tespit edilmiştir: Celâl ed-dîn Abd er-Rahmân b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *el-Budûru's-Sâfire fî Umurî'l-Ahire*, (Çorum: Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 426/2); (Ankara: Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 1031); (Ankara: Milli Kütüphane, Tokat Zile İlçe Halk Kütüphanesi, 60 Zile 162); (Konya: Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Isparta Uluborlu İlçe Halk Kütüphanesi, 32 Ulu 6); (Manisa: İl Halk Kütüphanesi, Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon, 45 Ak Ze 262); (Trabzon: İl Halk Kütüphanesi, 61 Hk 287); (Konya: Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi, 07 El 2483); (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi, 07 Tekeli 68/2); (Konya: Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi, 15 Hk 1599); (Manisa: İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 314); (Manisa: İl Halk Kütüphanesi, Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon, 45 Ak Ze 262);

1.36. Mahmud b. Süleyman el-Halebî, *Menâzilu'l-ahbâb ve menâzilu'l-elbâb*, (Tunus: Millî Kütüphane, 4027), 127.

Müellif, risâlede Hz. Peygamber ve mü'minlerin cennetteki makâmaları, durumları ve onlara verilecek nimetlerden bahisle söze başlamıştır. İnsanlar arasındaki sevgi ile ilgili birçok hadis, sahabe kavli, ârif ve şairlerden nakiller yapmıştır. Dostların ne kadar birbirlerini severse sevsinler sonunda ayrılmaya mahkûm olduklarını vurgulayan müellif, sevgi üzerine hikmetli birçok söze yer vermiştir. Sevgi yüzünden deliye dönen, mecnûn olan âşıkları konu edinen yazar, bunun en güzel örneğinin Leylâ ile Mecnûn olduğu söylemiş, Mecnun'un kalbinin Leylâ'yı tanımadan önce boş olduğunu, Leylâ'yı tanınması ile birlikte bütün benliğini Leylâ'nın sevgisini kuşattığını detaylı bir şekilde anlatmıştır. Bir kişinin âşık olduğunda sevgisinin onun kanını yakarak sevdaya dönüştürmesinden ve bu sevdanın insanın dimağını istilâ ederek fikirlerini bozmasından da bahsetmiştir.⁴¹

1.37. Abdurrahman b. Muhammed el-Bistâmî, *Nazmu's-sülûk fi musâmerâti'l-mülûk*, (Tunus: Millî Kütüphane, 18075), 12-14.

Müellif, belli bir yaşa kadar hayatının sülûk ehli içerisinde bulunmadığını, önceleri sûfilerle haşır neşir birisi olmadığını, daha sonra tasavvufla tanıştığını, sülûk esnasında birçok olaya şâhid olduğunu, fakat bunları söylemenin yasaklığını eserde dile getirmiştir. Bazen bunlara şiirle birlikte işarî şekliyle temas eden müellif, ara-sıra Hz. Peygamber'den ve bazı âriflerden ihlâs ehline önem vermek ve hürmet göstermek hususunda nakiller yapmıştır.⁴²

1.38. Ali Nureddin es-Senicî, *Nûru'l-hidâyeti fi kerâmâti ehli'l-velâyeti*, (Tunus: Millî Kütüphane, 17930), 29.

(Ankara: Milli Kütüphane, Nevşehir Gülşehir Karavezir İlçe Halk Kütüphanesi, 50 Gül-Kara 142).

⁴¹ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

⁴² İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

Müellif, “Bazı kimselerin velinin kerameti vardır, keramet ve tasarrufu öldükten sonra da devam eder diyenlerin kâfir olacağını söyleyenlere” cevap vererek risâleye başlamıştır. Velilerin kerametini, ehl-i sünnetin ittifakla kabul ettiğini izah ettikten sonra, velilerin keramet ve tasarruflarının ölümünden sonra kesilmediğini, bir grup âriften örnek vererek anlatmaya çalışmıştır. Bundan sonra kâmil velî olmak için kendine göre önemli bazı şartların olması gerektiğini zikretmiştir ki onun saydığı şartlardan bazıları şunlardır: “İnsan-ı kâmil nebiyle veliyi, halk ile Hâlık'ı ayıracak kadar dinî usul bilgisine sahip olmalı, naklî ve aklî ilimlerde, şeriat ahkâmını fark edecek kadar âlim olmalı, şeriatın üzerinde durduğu övülmüş ahlakla bezenmiş ve bütün güzelliklerde örneklik edecek ve bütün çirkinliklerden uzaklaşacak derecede akıl ve verâ sahibi olmalı.” Müellif bunları zikrettikten sonra kutup, evtad, ebdal gibi ricalü'l-gayb meselesini anlatmaya başlamış, sahabe, tabiun ve bazı velilerin kerametlerini naklederek söylediklerini ispatlamaya çalışmıştır.⁴³

1.39. Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Netîcetun fi'l-mehceri bi'z-zikri*, (Tunus: Millî Kütüphane, 18505), 28.

Suyûtî, bu eserinde, Hz. Peygamber'in hadisleriyle tasavvufu anlatmıştır. “Ben kulumun zannı üzereyim; kulum beni nasıl zikrederse, be de ona, o şekilde muamele ederim” şeklinde birçok hadis zikretmiş ve zaman zaman da bu hadisleri yorumlamıştır.⁴⁴

1.40. Muhammed b. Ebi Bekr ed-Didî en-Nâsırî, *Mahzu'n-nasihati li-zevî'l-ukûli's-sahiha*, (Tunus: Millî Kütüphane, 18325), 93-105.

Müellif, risâlesinin başında, hürmet ettiği şeyhlerin kabirlerinin nerede bulduklarını zikretmiştir. Risâle'de bâb başlığı bulunmamaktadır. Müellif Risâle'de, bütün canlıların rızıklarının Allah'a ait olduğunu vurgulamış, tanınmış bazı sûfî, takva ve verâ ehli âlimlerin

⁴³ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

⁴⁴ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

öldükten sonra yâd edildikleri övgüye değer vasıflarını ve hatırlanış şekillerini misâller vererek anlatmıştır.

1.41. Abdurrahim b. Ahmed el-Kâdî, *Dakâiku'l-ahbâr fi zikri'l-ceffeti ve'n-nâr*, (Tunus: Millî Kütüphane, 1117), 117.

Risale, kırk sekiz bâbdan meydana gelmektedir. Bâb başlıkları şöyledir: “Seyyidü'l-Mürselîn Nebi'nin (as.) yaratılışı, Hz. Âdem'in (as.) yaratılışı, meleklerin zikri, ölümün yaratılışı, ölüm meleğinin zikri, ruhun cevabının zikri, uzuvların cevabının zikri, şeytanın zikri, nida zikri, yer ve kabrin zikri, hurûctan sonra ruhun nidasının zikri, ölüm üzere musibet hakkında, ölüme ağlama hakkında, ölüme sabır gösterme hakkında, ruhun bedenden çıkışı hakkında, Münker ve Nekir'den önce ilk gelen melek hakkında, amellerin cevabı hakkında, Kiramen kâtibîn hakkında, hurûcdan sonra ruh hakkında, sûr, ba's ve haşr hakkında, Allah'ın yaratıklarını haşretmesi hakkında, Burak hakkında, sûrun üflenmesi ve feziğ hakkında, şeylerin fenâsı hakkında, sûr, ba's ve kıyamet günü hakkında, kıyamet günü yaratıklara verilecek sıfat hakkında, cennetin yaratılması hakkında, saatin azameti hakkında, kitapların uçuşması hakkında, mizana konulması hakkında, sırat hakkında, cehennem hakkında, cehennem kapıları hakkında, cehennem hakkında, insanların ateşe sevki hakkında, zebaniler hakkında, cehennem ehlinin yedikleri içtikleri hakkında, amellere göre azabın çeşitleri hakkında, içki içenlerin azabı hakkında, cehennemden çıkış hakkında, surdan sonrası hakkında, yaratıkların neşri hakkında, yaratıkların mahşere sevki hakkında, kıyamet günü yaratıkları geçişi hakkında, cennet ve kapıların bulunması hakkında, cennet ağaçları ve huriler hakkında, cennet ehli ve nimetleri hakkında.”⁴⁵

1.42. Abdussamed b. Abdillah el-Mısrî el-Ahmedî, *el-Kevâkibu'd-dürriyye fi'n-nisbeti ve'l-kerâmâti'l-Ahmediyye*, (Tunus: Millî Kütüphane, 1137), 104.

Bedeviyye veya Ahmediyye tarikatının kurucusu Ahmed el-Bedevî'nin nesebi, vasiyet ve kerametleri üzerine yazılmış bir risâledir. Risâle'de geçen bâb başlıkları şöyledir: “Ahmed Bedevî'nin nesebi

⁴⁵ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

hakkında, Ahmed Bedevî'nin bazı vuku bulmuş kerametleri hakkında, Ahmed Bedevî'nin bazı vasiyetleri hakkında." Hâtimedede, Ahmed Bedevî'ye nispet edilen hadiseler ve ulemânın onun hakkında yapmış oldukları övgülere yer verilmiştir.⁴⁶

Sonuç

Tunus, İslam kültür ve medeniyetinin önemli merkezlerinden biridir. Tunus Millî Kütüphanesi'nde bulunan yazma eserler, İslam dünyası ve dünya kültürüne Tunus'un katkısını gösteren seçkin örnekleri barındırmaktadır. Makalede, Tunus'un İslam dünyasını ve dünya kültür tarihini etkileyen düşünce yapısına kaynaklık teşkil eden tasavvufî muhtevalı bazı eserlerin tanıtımına yer verilmiştir. Ömer el-Abbâs'ın *Vesîle*, Abdurrahmân b. Irâkî'nin *Vasiyyet*, Hadr el-Habeşî'nin *en-Nûreyn* ve el-Âmidî'nin *et-Teneyyuhât* adlı eserlerinde ağırlıklı olarak güzel ahlâk, sâiklere nasihatler ve manevî yolculuğun davranışlarında kişiye kazandırması beklenen olumlu değişim konularının işlendiği görülmektedir. Yine Hasan-ı Şâzelî'nin *ed-Dürer* adlı eserinde Şâzelî yolunun esasları ve zikir konusunu detaylı bir şekilde ele aldığı müşâhede edilmektedir. Kuzey Afrika coğrafyasında etkili bir tarikat olan Şâzelî tarikatının esaslarını dile getiren bu eserin bu coğrafya ve tarikatın yaygın olduğu diğer bölgeler açısından önemli olduğu açıktır. Bu anlamda dikkat çeken bir başka müellif ve eseri Tilimsânî ve *Defû'n-nekamet* adlı çalışmasıdır. Şâzelî tarikatında büyük önem verildiği gibi Tilimsânî'nin bu eserinde de salavât-ı şerîfe konusunun detaylı bir şekilde işlenmesi bölgede etkin olan tasavvufî akımların Hz. Peygamber'i tanıma, anlama ve modelleme noktasında takip ettikleri yöntemde aynı metodu kullandıklarını gösteren bir veri niteliğindedir. Tunus Millî Kütüphanesi'nde yer alıp çalışmada tanıtımı yapılan eserler arasında meşhur sûfî Hemedânî'nin *es-Seb'iyât* adlı çalışması da dikkat çekicidir. Müellif bu çalışmada yedi kat gök, Cehennemin yedi tabaksı, Kur'ân'ın süslendiği yedi âyet ve insanın süslendiği yedi aza gibi yedi özelliği dolayısıyla Hakk'ın lütufta bulunduğunu söylediği yedi başlıkla eserini şekillendirmiştir. Hemedânî'nin bu şekildeki bir tasnifle okuyucunun dikkatini bu konulara çekmek istediği anlaşılmaktadır. Kütüphanede bulunup tanıtımı yapılan eserlerden Nâsirî'nin *İhtisâr*'ında müellifin

⁴⁶ İnternet üzerinden yapılan taramada bu eserin Türkiye genelindeki yazma eser kütüphanelerinde yazma nüshasına rastlanmamıştır.

sâliki çeşitli amellere teşvik ettiği, es-Senûsî'nin *Risâle*'sinde büyük ve küçük günahları konu edinip sâliki bu günahlara karşı uyardığı ve Şîrânî'nin *Letâifü's-sünen*'de kişiye lütfedilen nimetleri sıralayıp minnet konularını dile getirdiği, fütüvvet, sehâ ve kanaat gibi başlıklara eserinde yer verdiği gözlemlenmektedir. Müelliflerin bu çalışmalarıyla sâliki Hakk'a layıkıyla kul olabilmenin yol haritasını sunmayı hedefledikleri söylenebilir. Dimaşkı'nın *Meşâriku'l-eşrâk*'ında cihâd konusunu kişi ve toplum açısından ele alıp geniş değerlendirmelerde bulunması ise coğrafyada öteden beri süregelen fizikî ve manevî mücâdelenin kilometre taşlarını göstermesi bakımından önemlidir. Tanıtımı yapılan eserlerde amelî tasavvufun çeşitli konularını ele alan eserlerin yanında irfânî boyutuyla tasavvufun çeşitli konularının ele alındığı eserlerin de yer aldığını söylemek gerekmektedir. Bu çizgide kaleme alınan çalışmalar olarak Muhammed-i Bistâmî'nin *Vasiyyet*, *Kılâdetü'l-ervâh* ve es-Senîcî'nin *Nûru'l-hidâye* adlı çalışmaları örnek olarak verilebilir. Bu eserlerde müellifler aşk, vecd, tarikat sırları, kerâmet ve çeşitli hakikatleri ifade imkânı bulmuşlardır. Necmeddîn-i Kübrâ ve el-Bekrî'nin *Risâle*'lerinde de hemen hemen aynı konuların işlendiğini hatırlatmak yerinde olacaktır. Eserler içerisinde Hz. Peygamber'in sâlik açısından değeri ve konumunu dile getiren çalışmalar da dikkat çekicidir. Bu meyânda Medâbiğî'nin *Mevlîd*'ini ve özellikle çalışmasını Hz. Peygamber'in yaradılışının keyfiyetine tahsis eden Zikrî'nin *el-İmâmü'l-i'lâm* adlı eserini hatırlamak yerinde olacaktır.

Netice olarak ifade etmek gerekirse Tunus Millî Kütüphânesi'ndeki bazı yazma tasavvufî eserlerin konu edinildiği makaledeki yazma eserlerde, adâlet, şeyh-mürîd ilişkisi, dünya âhîret dengesi, ibâdet hassâsiyeti, halvet, duâ, zikir, evlilik, marifet, muhabbet, şevk, semâ, sohbet, uhuvvet, sefer, isbât-ı kerâmet-ı evliyâ, gaybet-huzur, sekr-sehv, aşk, seyr ü sülûk, açlık, ahlâk, nefis mücadelesi, Zât, isim ve sıfatları, yaratılış teorisi ve vahdet-i vücûda dair birçok konunun ele alındığı, bu yazma tasavvufî eserlerin birçoğunun Türkiye yazma eser kütüphanelerinde bulunmaması dolayısıyla bu sahâda araştırma ve inceleme yapacak kimseler için bu makalenin faydalı olacağı kanaatine ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Ahmedî, Abdussamed b. Abdillâh el-Mısırî. *el-Kevâkibu'd-dürriyye fi'n-nisbeti ve'l-kerâmâti'l-Ahmediyye*. Tunus: Millî Kütüphane, 1137, 104.
- Aydın, Mehmet Zeki. "Sosyo-Kültürel Hayat ve Eğitim Açısından Bugünkü Tunus". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, (Sivas 1996), 143-148.
- Bekrî, Nasr el-Huseynî. *Risâletun fi'l-halveti*. Tunus: Millî Kütüphane, 17906, 8-13.
- Bistâmî, Abdurrahman b. Muhammed. *Nazmu's-sülûk fi musâmerâti'l-mülûk*. Tunus: Millî Kütüphane, 18075, 12-14.
- Bistâmî, Abdurrahman b. Muhammed. *Kılâdetü'l-ervâh ve sa'âdetü'l-efrâh*. Tunus: Millî Kütüphane, 18075, 16-18.
- Bistâmî, Abdurrahman b. Muhammed. *Vasiyyetu'l-müntezî ğarbe'l-vatan li-kulli har'eti bi'l-mushaf ve'l-kefen*. Tunus: Millî Kütüphane, 18075, 20-23.
- Bistâmî, Abdurrahman b. Muhammed. *el-İstihâre*. Tunus: Millî Kütüphane, 18075, 7-10.
- Dımaşkı, Ahmed b. İbrahim b. en-Nahhâs. *Meşâri'ul-eşvâk ila meşâri'l-uşşâk*. Tunus: Millî Kütüphane, 18585.
- Dımaşkı, Muhammed b. Ebi Bekr b. Nâsıreddîn. *Berdu'l-ekbâd an fakri'l-evlâd*. Tunus: Millî Kütüphane, 18634, 18.
- Ebtahî, Hasan. *Risâletun fi hukmi şevbi'd-duhân fi meclisi'l-Kur'ân*. Tunus: Millî Kütüphane, 18002, 17.
- Ebu'l-Hafs, Ömer b. Reslân el-Belkinî. *Fetâvâ fi cevâzi's-senâi ve hüsnî'z-zanni*. Tunus: Millî Kütüphane, 18326.
- Ezherî, Abdurrahman b. Ahmed. *Vasiyyetu'l-müntezî ğarbe'l-vatan li-kulli har'eti bi'l-mushaf ve'l-kefen*. Tunus: Millî Kütüphane, 18505, 8.
- Habeşî, Cemâleddin Muhammed b. Hadr. *en-Nüreyñ fi islâhi'd-dâreyñ li'l-Habeşî*. Tunus: Millî Kütüphane, 17916, 12.
- Halebî, Mahmud b. Süleyman. *Menâzilu'l-ahbâb ve menâzilu'l-elbâb*, Tunus: Millî Kütüphane, 4027, 127.
- Halvetî, Muhammed b. Ahmed el-Bekrî. *İrşâdu's-sâlik ile's-seyri'l-mâlik. el-Vasiyyetu'l-halebiyyetu li's-sâlikîn tarikâtü's-sâdati's-sufiyye*. Tunus: Millî Kütüphane, 217, 29.
- Hemedânî, Muhammed b. Abdurrahman Aynu'l-Kudât. *es-Seb'iyyât fi mevâizi'l-berriyyât*. Tunus: Millî Kütüphane, 18373, 94-101.
- Hizmetli, Sabri. "Osmanlı Yönetimi Döneminde Tunus ve Cezayir'in Eğitim ve Kültür Tarihine Genel Bir Bakış". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32, 1-21. Ankara 1992.
- İrâkî, Muhammed b. Ali. *Risâletu'l-kavâidi's-şer'iyye li-tullâbi't-tarikati'l-Muhammediyye*. Tunus: Millî Kütüphane, 18437, 18-31.

- Irâkî, Muhammed b. Abdurrahman. *Vasiyyetü'l-müntezî garbe'l-vatan li-küllî Har'eti bi'l-Mushaf ve'l-kefen*. Tunus: Milli Kütüphane, 18437?, 31-41.
- Irâkî, Muhammed b. Abdurrahman. *Te'dibu'l-akvâl ve tehzibu'l-a'mâl ve terkibu'n-niyyât ala ekmeli'l-ahvâl*. Tunus: Milli Kütüphane, 18437, 18.
- Kâdî, Abdurrahim b. Ahmed. *Dakâiku'l-ahbâr fi zikri'l-ceffeti ve'n-nâr*. Tunus: Milli Kütüphane, 1117, 117.
- Kübrâ, Ahmed b. Ömer el-Hayûkî Necmeddin. *Risâletun fi't-tarik illallâh*. Tunus: Milli Kütüphane, 18437, 101-103.
- Mahdisî, Abdullah b. Ahmed b. Kudâme. *Risâletun fi zemmi'l-vesvâs ve ehlihi ve beyâni aybih*. Tunus: Milli Kütüphane, 18408, 9.
- Maksudoğlu, Mehmet. "Tunus'un Osmanlı Devletinden Ayrılması". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, 137-170. İstanbul 1986.
- Medâbiği, Hasan b. Ali eş-Şâfiî ez-Zührî. *İhtisâran behcetü's-sâmi'in ve'l-munâzirîn bi-mevlidi Seyyidi'l-evvelin ve'l-âhirîn el-Medâbiği*. Tunus: Milli Kütüphane, 17907, 11.
- el-Mseddi, Abdüsselâm. "Tunus'ta Eğitim Sistemi". çev. Muharrem Hilmi Özev. *İslâm Ülkelerinde Eğitim Kongresi "Eğitimde İşbirliği ve Kalkınma"*, ed. M. Hilmi Özev. İstanbul: Tasam Yayınları, İstanbul 2009, 71-79.
- Nâsırî, Muhammed b. Ebi Bekr ed-Didî. *Mahzu'n-nasîhati li-zevî'l-ukûli's-sahîha*. Tunus: Milli Kütüphane, 18325, 93-105.
- Nâsırî, Muhammed b. Ebi Bekr b. ed-Deyrî. *İhtisâru'l-hisâli'l-mukeffira li'z-zunûbi'l-mukaddime ve'l-mu'ahhara li-Ahmed b. Hacer*. Tunus: Milli Kütüphane, 8325.
- Risâletun fi âdâbi'l-mutasavvife (Yenkulu an culli'l-mutasavvife)*. Tunus: Milli Kütüphane, 69.
- Risâletun fi't-tasavvuf*. Tunus: Milli Kütüphane, 18075, 27-60.
- Risâletun fi't-tasavvuf*. Tunus: Milli Kütüphane, 18437, 133-137.
- Risâletun fi't-tasavvuf*. Tunus: Milli Kütüphane, 18437, 133-106.
- Risâletun fi't-tasavvuf*. Tunus: Milli Kütüphane, 18437, 42-47.
- Sâni, Ali b. Ahmed el-Âmidî eş-Şehîd. *et-Teneyyuhâtu'l-illiyye ala vazâifi's-salâti'l-kalbiyye*. Tunus: Milli Kütüphane, 18335, 8.
- Senicî, Ali Nureddin. *Nûru'l-hidâyeti fi kerâmâti ehli'l-velâyeti*. Tunus: Milli Kütüphane, 17930, 29.
- Senüsî, Ali Nureddin. *Risâletun fi beyâni'l-kebâ'ir ve's-sağâir mine'z-zunûb*. Tunus: Milli Kütüphane, 17930, 29-38.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekr. *Netîcetun fi'l-mehceri bi'z-zikri*. Tunus: Milli Kütüphane, 18505, 28.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekr. *el-Budûru's-sâfire ahvâlu'l-uhârâ*, Tunus: Milli Kütüphane, 2842, 158.

- Şârânî, Abdulvehhâb b. Ahmed. *Letâifu's-sünen ve'l-ahlâk fî beyâni vucûbi't-tehaddüs bi-ni'metillahi ala'l-ıtlâk*. Tunus: Millî Kütüphane, 18583, 369.
- Şâzelî, el-Hasan. *ed-Durretu'l-mudîetu fî şerhi ahzabi'l-uca*. Tunus: Millî Kütüphane, 18075, 24-27.
- Şâzelî, Muhammed b. Ömer el-Abbâsî. *Vesîletü husûli fî mekârîmi'l-ahlâk ve'l-mehâsin*. Tunus: Millî Kütüphane, 18311, 37.
- Şeker, Mehmet. Mercan, İsmail Hakkı. "Tunus Millî Kütüphanesindeki Türkçe El Yazmaları", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2. 105-122. İzmir 1985.
- Şîşî, Ahmed Abdullatîf. *el-Ukûdu'l-cevâhiriyye bi'l-cuyûdi'l-meşrikiyye*. Tunus: Millî Kütüphane, 2878, 59.
- Tilimsânî, Ahmed b. Yahya b. Ebî Rade. *Defu'n-nakameti fî's-salâti ala nebiyyi'r-rahmeti*. Tunus: Millî Kütüphane, 18574, 115.
- Uysal, Muhittin. *Tasavvuf Kültüründe Hadis*. Konya: Yediveren Yayınları, 2001.
- Ünsü'l-munkati'in ve riyâdu's-sâlihîn ila ibâdeti Rabbi'l-âlemîn. Tunus: Millî Kütüphane, 18469.
- Zeynüddîn, Muhammed b. Muhammed el-Havâfî. *Risâletun fî'nşiyâbi's-Şeyh Celâleddin el-Kâifi*. Tunus: Millî Kütüphane, 18511, 183-186.
- Zikrî, Muhammed b. er-Rahman. *el-İlmâmu'l-i'lâm bi-nefesetin min buhûri ilmi mâ tezammanethu salâtu'l-Kutbi Abdisselâm*. Tunus: Millî Kütüphane, 2956, 190.